

INTERPRETACIJSKI PRISTUP POEZIJI SILVIJA STRAHIMIRA KRANJČEVIĆA

MLADEN DORKIN
ilozofski fakultet u Zadru

UDK: 886.2.09:929 Kranjčević
Izvorni znanstveni ra

Primljeno: 1986-12-11

U radu »Interpretacijski pristup poeziji Silvija Strahimira Kranjčevića« autor aktualizira pjesnički i idejno-misaoni razvoj Kranjčevićeve lirike. Idejni i pjesnički razvoj postavljen je u odnos prema pjesnikovoj građanskoj biografiji, njegovoj naobrazbi i duhovnim traženjima te domaćoj pjesničkoj tradici. U radu se ukazuje na Kranjčevićovo izrastanje u originalnu, samosvojnu i izuzetnu pjesničku ličnost hrvatske književnosti XIX stoljeća.

Poezija Silvija Strahimira Kranjčevića, najveće pjesničke pojave u hrvatskoj lirici 19. stoljeća, ne može se dublje shvatiti, doživjeti i osmisliti ako ne posegnemo za njegovim ranim pjesmama u *Bugarkinjama*. U svojoj studiji »Rani Kranjčević«¹ Ivo je Frangeš sretno sugerirao jedan pristup koji nas suvereno uvodi u bogati svijet Kranjčevićeve lirike, u životnost i dramatičnost njene tematike i smisao njene proročanske poetike. Riječ je o prvim Kranjčevićevim pjesmama koje su sudbinski vezane za njegovu životnu dramu i prve teške i gorke spoznaje i poglede njegove na sudbinu njegove domovine i sudbinu roda ljudskoga uopće, usud i stradalaštvo nesretnih, tlačanih i gaženih. Ma koliko god u znaku rodoljubne lirske tradicije Preradovićeve, Šenoine, Haramašićeve pa i Zmajeve lirike, a kako bi i mogao početnik bez nje, one su ipak neponovljivo vezane za njegov glas i njegovu životnu dramu. Pjesme su to »Zbogom«, »Pozdrav«, »Ja pregaram« i »Noć na Foru«, redom sve nastale prije *Bugarkinja*, redom sve vezane za Kranjčevićev odlazak i kratkotrajni boravak u Rimu, ali nezaobilazne i bitne u interpretacijskom zahvatu njegova pjesničkog svijeta, za intimniji doživljaj mladog Kranjčevića i njegovih kasnijih ljudskih i pjesničkih preokupacija, Kranjčevićev odlazak u Rim, njegov kratkotrajni boravak u Germanicumumu i izlazak iz klerikata bitno je odredio njegov pjesnički svijet tematski, idejno, metaforički i leksički. Ljubav prema rodnome gradu, kome će u *Bugarkinjama* ispjevati programsku pjesmu svoje poezije »Senju gradu«, i ljubav prema svome narodu i svojoj domovini

¹ Ivo Frangeš, Rani Kranjčević, u: *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967, str. 83—112.

koju vidi u lancima okovanu i za koju se želi uskočki žrtvovati, i patnja, i bol, i suza što mora voljom drugih nasilno pregarati među zidinama klerikata, to su osjećanja iz kojih se rađaju njegove prve pjesme. Patnja i ljubav, dva osnovna osjećanja sveukupne Kranjčevićeve lirike, izviru iz spomenutih pjesama, a posebno iz pjesme »Noć na Foru«, koja najavljuje veliku Kranjčevićevu poeziju davno prije njegove velike zbirke *Izabrane pjesme* što se pojavila 1898. Sve što je Kranjčević napisao bitno je određeno njegovim životom i vremenom u kojem je živio, stanjem ropskog duha u rodnom mu domu i rodnom mu gradu, u rimskom klerikatu, kuenovskoj Hrvatskoj i Austro-Ugarskoj, Kallayevoj Bosni i još šire, u našoj balkanskoj noći, kojom se mojsijevski nosio kao osobnim prokletstvom i crnom sudbinom.

Prvo s čime se kod Kranjčevića susrećemo — to je njegovo rodoljublje. Prva njegova pjesma »Zavjet«, objavljena u *Hrvatskoj vili* 1883. rodoljubnog je karaktera. Iako je u toj pjesmi sve harambašićevsko; i tematika, i situacija, i intonacija, i leksik, ipak se osjeća glas pjesnika koji se odvaja od svoga uzora i traži svoj put. Osjeća se to još više u pjesmi »Zbogom«. Odlazi mladi Kranjčević iz Senja u veliki Rim i s bolom u srcu pozdravlja svoj kraj, doduše naivno i nespretno, ali samosvojno, kroz životnu situaciju koja se ne da oponašati, izmisliti, prepisati. U kontekstu hrvatske i srpske književnosti motiv oproštaja i pozdrava nije nijedak, ali Kranjčevićev govor nije ni radičevićevski rastanak, ni preradovićevski pozdrav, ni harambašićevski patos. Za Silvija Strahimira Kranjčevića to je životno tragična situacija, stvarnost istinita i okrutna, vlastiti doživljaj vlastite sudbine koja mu je nametnuta izvana, voljom roditelja i zaturenim stanjem duha tijesne senjske sredine. Pa ipak, ma koliko rastanak s voljenim gradom bio potresan i težak, odlazak u Rim na jesen 1883. i susret s Rimom sudbonosno je utjecao na razvoj Kranjčevićeve misli i njegove poezije. U Rimu pjeva zmajevski intoniran ciklus pjesama »Ja pregaram«, u kome se prepleću rodoljubna i ljubavna čuvstva, a u pjesmi »Pozdrav« izražava svoj složeni doživljaj Rima, grada koji ga istovremeno impresionira svojim klasičnim duhom i modernim demokratskim bićem. Jest, Rim klasični okrenuo je misao Kranjčevićevu povijesti naroda, čovječanstva, roda ljudskog, prošlim vremenima, prohujalim civilizacijama, *velikoj temi njegove poezije*, Rim kršćanski stilski je bitno odredio njegovu poeziju specifičnim svijetom biblijskih slika, izraza i motiva, a Rim garibaldinski i demokratski pučki je rasplamsao u Kranjčeviću još više urođenu mu uskočku čežnju za borbom i osvetom, pravdom i slobodom, razbudio i probudio u njemu senjskog gusara, borbenog uskoka, predstavnika senjskog duha koji pjesnik prezentira programskom pjesmom »Senju gradu« dajući tako vatreni slobodarski program svoje poezije. Iz složene doživljajnosti vječnoga grada rađa se i pjesma »Noć na Foru«, veliki proplamsaj Kranjčevićeve poezije, i to na samom početku, pjesma kojom se Kranjčević snažnim koracima odvojio od svojih uzora. Senoe i Harambašića. Prošetao se mladi jakobinac, »osamljeni Hrvat«, Forumom

rimskim i šalje *Vijencu* oveću misaonu pjesmu koja se, kako reče u pismu urednicima *Vijenca*, »Zarodila na razvalinama slave rimske«.² Jest, »Noć na Foru« početak je pravog Kranjčevića. U toj velebnoj pjesmi Kranjčević nije samo pjesnik harambašićevskog rodoljubnog čuvstva. U njoj se njegovo rodoljublje sublimira u jednu novu, širu i prostraniju viziju rodoljublja čovjeka uopće. Dok su Harambašićeve *Slobodarke* ograničene na hrvatstvo i starčevićanstvo pjesnika koji se poistovjetio s pravaštvom svoje stranke, Kranjčevićovo rodoljublje identificira se sa slobodom naroda i čovjeka u kozmosu uopće: »Ja domovinu imam, tek u srcu je nosim || I brda joj i dol;|| Gdje raj da ovaj prostrem, uzalud svijet prosim, || I... gutam svoju bol!« Nosi Kranjčević rodoljublje svoje u svome srcu koje ne poznaje granice u svom ljudskom demokratskom osjećanju svijeta i povijesti, kozmosa i Zemlje koja u viziji njegovoj biva zvijezda među zvijezdama, a to je ono garibaldinsko u Kranjčeviću što se rodilo u Rimu, gradu bogate povijesti, u kojemu je proveo samo šest mjeseci, ali dovoljno dramatičnih za jedno opće-ljudsko opredjeljenje koje u borbi za vječne, univerzalne ideale čovječanstva: slobodu, jednakost i pravdu ne poznaje i ne priznaje uske stranačarske borbe i interese. Jest, prošetao se pjesnik po groblju najveće evropske slave, razvalinama rimske imperije, i tako otvorio i ostvario jednu tipično kranjčevićevsku situaciju koja će postati konstantom njegove velike poezije: *razgovor pjesnika s poviješću, vječni Kranjčevićev dijalog s vremenom i narodom, mrtvim i živim tiranima, prošlošću i sadašnjošću, crkvenim i građanskim institucijama*. I taj razgovor s poviješću, to vječno Kranjčevićovo razmišljanje o moralnoj bijedi tiranije i veličini ljudske patnje što je čovječanstvo podnosi u borbi svojoj sa silama zla i mraka u plemenitoj čežnji da radom i suzom stvori zemaljski Eden, u kome će čovjek, kako pjeva u pjesmi »Radniku«, uz čovjeka hodati mirno, uspravno i dostojanstveno — »ne grbeći || Ispred tašta ništava gotovana|| Pleći poštene«, to razmišljanje čini Kranjčevićevu liniku izrazito aktivističkom i revolucionarnom u vremenu kada se pojavila, polemičnom i dramatičnom, epsko-refleksivnom, životnom i vječno aktualnom, pa i danas u ovom našem nemirnom vremenu u kome se još uvijek nudi ljudstvu zakon sile jačega.

Pjesma »Noć na Foru« višestruko je karakteristična za Kranjčevićevu poetiku, njegovu buduću veliku poeziju. Tu je prije svega prisutna naglašena sposobnost pjesnika da svoje dojmove i svoje doživljaje svijeta i povijesti pretvori i pretoči u sliku, u pjesmu, u ljepotu, a to je ono najvrednije i najbitnije kad je riječ o umjetnosti; drugo, tu je i »izrazita sklonost prema takozvanoj epskoj inspiraciji, prema viziji širokog zahvata, narativnoj poeziji koja se najslobodnije izražava u golemim platnima«³, u velikim potezima, u velebnim i složenim kompozi-

² Silvijske Strahimir Kranjčević, »Pismo urednicima *Vijenca*«, Zora — Matica hrvatska, Zagreb, 1964, str. 264.

³ Ivo Franješ, »Rani Kranjčević«, *op. cit.*, str. 22.

cijama, kao što su njegove pjesme »Resurrectio«, »Zadnji Adam«, »Mojsije« i druge; nadalje pjesmom »Noć na Foru« započinje Kranjčević svoj hod po groblju ljudske povijesti, čestom motivu njegove poezije, kroz katakombe, mračne crkve i kosturnice, što ga sve potiče na razmišljanje o prolaznosti svega živog i neživog, pa kad je već tako, a jeste tako, kako to da tirani ovoga svijeta ne osjećaju i ne vide da je i njihov vijek kratak:

Eto, na što sila pada, Bože moj! Krasne li nauke
nekojim, ali ...

Jest, Forum vječnog Grada, jučer simbol slave, života, pobjeda, a danas »pusto tek grobište«, velika je tema ne samo ove pjesme već sveukupne Kranjčevićeve poezije, sadržaj kao stvoren da se povede dijalog sa stoljećima. I to kranjčevićevski suvereno jer je pjesnik zahvatio temu koja najintimnije i najpotpunije odgovara njegovoj vrsti talenta, njegovoj pučko-demokratskoj, burnoj i buntovnoj lirsko-epskoj prirodi kojoj su tijesni zidovi rimskog Germanicuma. Problem vlasti i politike, tiranije, stradanja i suze ljudske, i osvete, i istine, pravde i nepravde, i usko uz te probleme vezana uloga pjesnika proroka i smisao njegova stvaranja koje se objavljuje kroz neprestani dijalog s narodom i poviješću, to su samo neka pitanja koja se javljaju i nameću u ovom atmosferom i slikama tipično kranjčevićevskom tekstu. A sve to nije iskazano deklarativno, izravno, harambašićevski, već spontano, doživljeno i proživljeno, kao najdublja pjesnikova emocija, sve je to pretočeno u sliku, u viziju koja ima kranjčevićevski prepoznatljivu dikciju i akustiku, svoj snažan ritam i svoje osvjetljenje, specifičnu scenografiju, širinu i dubinu, atmosferu: grobljanski ugođaj i grobljanski ton, šetnja mrtvih, povorke koje se dižu na osvetu nepomirljive prema tiraniji. Doduše slike još nisu oštre i plastične, kao kasnije u »Resurrectiju«, »Mojsiju« i »Zadnjem Adamu«, scenografija je polumračna, noćna, prigušena, a, ne zaboravimo, noćna je atmosfera bitna za prvu stvaralačku fazu pjesnikovu, ali težnja za veličanstvenim i monumentalnim prostorima koji daju poetsku moć i snagu njegovoj dikciji, zamah njegovim slikama i ritmovima, to je već prisutno u pjesmi »Noć na Foru«. U pjesmi »Noć na Foru« Kranjčević se objavljuje kao pjesnik rodoljub, pjesnik buntovnik, ali i pjesnik prorok: »Slobodo sveta, ja sam prorok tvoj!« kliknut će on kasnije u jednoj pjesmi, ali i još više od toga, javlja se kao pjesnik širih koncepcija humanizma kojima prerašćuje domovinske okvire i vidike što će ga dovesti do univerzalnih spoznaja i razmišljanja o tragičnom položaju čovjeka u Prirodi i kozmosu uopće.

Već u pjesmi »Zbogom«, kojom se oprašta od rodnog Senja, apostrofirani je motiv lanca koji će u Kranjčevićevim vizijama postati simbol ropstva ljudskog uopće, a to je nešto što je mnogo šire od tragične sudbine njegove domovine, a spominju se u pjesmi i »pandže vraga«. Jest, u najranijoj dobi osjetio je Kranjčević nevolje svijeta u kojemu

čovjek živi. Oprašta se od Senja i domovine, ali ne kao upokoreni dječak, već naglašeni buntovnik, nesvršeni maturant senjske gimnazije koji je u osmom razredu dobio ocjenu iz vladanja »prikorna radi nepokornosti i osornosti« pa ga volja oca tjera u Germanicum, a ne sobna, intimna potreba:

Znaj u sv'jet šalješ sinka sirotana
 Al' njegove volje nitko ne prisili
 Pa moj li narod na krvnike plane
 I mene eto sred krvava boja.

I u ciklusu »Ja pregaram« najavljuje se budući pjesnik prorok, čujemo odjek Mojsija: »Oj, sjeti se Bože moj li naroda moga.« I pjesma »Pozdrav« karakteristična je za budućeg velikog Kranjčevića i kad je riječ o raspoloženju i kad je riječ o motivima, izrazima i leksiku. »Sve je tamo«, piše Ivo Frangeš, »suza, roblje, krv, grobovi, lanci, osveta i konačno sloboda« a mi bismo dodali i još više od toga. Osim tragične usamljenosti, opsjednutosti mislima i dilemama da li živi ili umire među zidovima klerikata, i ranije potcrtanog pjesnikova dijaloga sa stoljećima, i spomenutih sve redom tematskih riječi najvećeg broja pjesama njegove sveukupne poezije, što ističe Ivo Frangeš, u pjesmi »Pozdrav« pri-
 sutno je i ono za kasnijeg Kranjčevića karakteristično i specifično bogatstvo biblijskih i religioznih motiva i rekvizita, razumije se, u vizijama njegovim stvaralački preobraženo u novi kvalitet i novi smisao, bez kojih se naprosto ne može zamisliti njegova velika i društveno angažirana pjesma, kao što su »Mojsije«, »Resurrectio«, »Radniku«, »Excelsior«, »Eli! Eli! lamâ azâvtani«, »Hrist djetetu u crkvi« i druge. Tako u pjesmi »Pozdrav« čitamo: »Tebi krasna majko po Judam prodana...« »Do dna pijuć kalež roba, ubogoga...« // »Još ispila nisi kalež gorčine...« // »Trn til svaki ćutim mučeničke krune...« // »Ja kroz suze vidam i Davida tvoga...« // »Gdje slobodna slaviš osvetnoga Boga...«

Bogatstvo Kranjčevićevih religioznih motiva, slika, pojmova, simbola i rekvizita izvire iz fundusa njegove religiozne naobrazbe, iz teološkog štiva što ga je upoznao za svoga kratkog ali za životno njegovo opredjeljenje i poeziju njegovu sudbonosnog boravka u Rimu, iz poznavanja *Biblije*, židovske povijesti i klasičnih starina; iz njih će Kranjčević crpiti poticaje i poglede za svoje stvaralačke, grozničave slobodarske vizije u kojima dostojanstvo rađa i sloboda čovjeka, pobjeda pravde i istine istovremeno bivaju i pjesnikov etički ideal i estetska kategorija u kojoj i po kojoj pjesnikova misao živi kao pjesma, kao umjetnina. *Biblija*, židovska povijest i klasika — to je ono što pjesnik dobro poznaje i zna, to je uglavnom i njegova naobrazba uz nešto malo znanja iz filozofije i prirodnih znanosti ili točnije: kozmologije i astronomije, a dotaknuo ga je nešto i darvinizam, ali sve je to još uvijek i više nego skromno, bez sistema i reda, no ne i bez značenja za njegovu poeziju odnosno pjesničku mu metaforiku. Kranjčević je uzbuđen prirodoznanstvenim otkrićima i spoznajama svoga vremena jednako ta-

ko kao što je uzbuđen teškom poviješću ljudskog roda i sudbinom čovjeka u nepravednom poretku odnosa stvari u društvu, u prirodi, u kozmosu. Posljednji upitnik posljednjeg čovjeka na ohladnjeljoj zemaljskoj kugli u »Zadnjem Adamu«, taj zadnji znak ljudskog napora u traženju smisla i odgovora, »... svjedočanstvo očito i burno // Na zemlji da je bio bitisao«, utisnut u ledu, Kranjčevićev je upitnik o smislu života. To je protest čovjeka koji se ne miri s okrutnom suštinom. I Mojsije je sagledan u kozmičkim relacijama, ali ništa manje nije određen i Kranjčevićevim sumnjama i dilemama, a poanta pjesme *Mrijeti ti ćeš, kada počneš sâm // U ideale svoje sumnjati!* izrečena je iz naše perspektive, našeg balkanoskog mraka, i najiskreniji je izraz pjesnikova dramatičnog duševnog stanja. A to se Kranjčeviću dogodilo na svim područjima misli o kojima pjeva bez obzira da li gorko sanja uz odar vlastite volje ili govori o ponosnoj ljudskoj glavi: »O ponosna ljudska glavo!«, o slobodnoj ljudskoj misli koja ne pznaje dogme i granice u svom zaletu prema Svjetlu i Istini; o zemlji kao maćehi-majci čovjeku ili o vječnosti materije koja sama sebe gradi i razgrađuje, drobi i pretvara u drugi oblik, o dramatičnom času u danu sumraka ili suzi ljudskoj, simbolu čovjества u čovjeku, ljudskoj osobini čijom će žrtvom postati i sam Bog u pjesmi »Kako je postala nada«, o društvenim prevratima i barikadama ili o posljednjim pitanjima života, o proletarijatu i velikoj budućnosti ljudstva ili pak o smrti i svemiru itd., itd. Noseći se s problemima svoga vremena, Kranjčević je ušao u hrvatsku književnost pod etiketom misaonog, intelektualnog pjesnika pa mu je Albert Haler, predstavnik Croceove estetike u hrvatskoj književnoj kritici, osporavao čak pjesničku vrijednost njegova djela⁴ ne uočavajući pritom koliko su pokrenuta pitanja i preuzete ideje vremena u Kranjčevićevoj poeziji postali pjesnikov intimni problem, doživljaj, snažna emocija što kida i razdire dušu, svijest i savjest pjesnikova, duboko osobna drama iz koje se rađa kranjčevićevski rastrgana, grozničavo uznemirena i krvava riječ pjesnička.

U kontekstu ovih i ovakvih razmišljanja zbirku *Bugarkinje*, koja se pojavila 1885. godine u rodnom mu Senju, ne bi ni trebalo posebno naglašavati, jer su u njoj više-manje prisutna rodoljubna razmišljanja i osjećanja njegovih prvih pjesama, o kojima je već bilo riječi u ovom ogledu, kad se na njenim stranicama ne bi našla pjesma »Radniku« kojom Kranjčević otvara stranicu socijalne lirike u hrvatskoj poeziji. Zbirku otvara posvetnom pjesmom uzoru i učitelju »Uspomeni Augusta Senoe«, potom pjeva pjesmu »Hrvatskoj« i pjesmu »Narodu«, napaćenom i rastrganom narodu, čiju boru za slobodu usko veže za ideju bratstva i jedinstva ne samo hrvatskog već svih južnoslavenskih naroda, a odmah zatim slijedi oda »Radniku«, četvrta po redu pjesma u svijetu njegovih pjesničkih ideala kojima se Kranjčević nosi u *Bugarkinjama*.

⁴ Vidj Nikola Ivanišićin, »Metode i rezultati književne kritike Alberta Halera«, u: *Radovi Filozoskog fakulteta, Zadar, 1960, str. 122—141.*

Čovjek-radnik, graditelj i stvaralac povijesti, na čijim željevitim rukama pjesnik čita tešku historiju roda ljudskoga, što se radom i borbom, mukom i suzom probija kroz duge i tamne vjekove k vednijoj, pravednijoj i sretnijoj budućnosti, izvor je nadahnuća iz kojega se rađa ova zanosna poema, napisana u klasičnoj horacijevskoj strofi, posvećena dostojanstvu čovjekovu, radu i proleterijatu za čiju boru i snagu pjesnik veže buduću zemaljski eden u kome će svi po mjeri ljudskoj biti kršteni — *ne vodom, već radom*. Tako pjesmom »Radniku« započinje Kranjčević u poeziji ono što je za njegovu veliku poeziju karakteristično, *a to je kršćanska vizija svijeta u viziji Kranjčevićевой*. Motiv prvog grijeha i prokletstva u Kranjčevićевой viziji za rod ljudski postaje blagoslov, čin pobjede i stvaranja, spasenja i otkupljenja radom, trudom ljudskim koji čini čovjeka čovjekom u najplemenitijem smislu te ponosne riječi, šekspirovski rečeno, remek-djelom prirode, bogom na zemlji, krunom svega živog, »svemirnom časti«, kako to pjeva kor Genija-radnika u programski intoniranom oratoriju »Prvi grijeh«:

Jabuka bje vam demonski dar
 I prevara dušmana zlog;
 Rad će vam dati i polet i žar,
 I bit ćete kao i — Bog!
 I bit ćete kruna i svemirna čast
 I držati nebo i svijet —
 O, naprijed, u radu je plemstvo i slast
 I ljudske vam odlike cvijet.

Jest, ljudi su istjerani iz raja, ljudi ga se sjećaju i žele da se vrate raj, ali dok je eden prvi poklonjen, i za njim čovjek ne žali, ne čezne, dotle se za zemaljski eden trudom i radom treba izboriti, i to je težnja čovjeka. Mukom, radom i suzom ljudskom stvoriti jedan pravedan svijet, »ljudske... odlike cvijet«, kako pjeva pjesnik u oratoriju, tu, dolje, na Zemlji, »Ne — lebdeći lagano povrh voda«, u šest dana, već ljubeći Zemlju i Čovjeka, naporom i znojem vjekova, na dubokom »osjećaju pravde i poštovanja rada«. Kranjčevićevski rečeno, čitava povijest ljudskog roda i nije ništa drugo doli muka, suza i trpnja između ova dva edena, a ona ima smisla samo toliko koliko garantira čovjeku sretniju i pravedniju budućnost.

Kranjčević je duboko impresioniran radnikom, naziva ga gordim mužem, junakom, granitnim deblom što stremlji put nebesa, za njegove povijesne napore veže ideju bratstva, jednakosti i slobode ljudskog roda, revolucije, prevrate, barikade i borbe, u srcu radnika »... zbori || Isus Hristos: Sinovi da smo ravni || Jednoga oca«; za proleterijat veže moralne i etičke vrijednosti života, plemstvo duše i rada nad privilegijama krvi, rasa i klasa, gotovana za koje neće biti mjesta u zemaljskom edenu, u velikoj budućnosti ljudstva. Nema sumnje da je ova himna radniku izraz socijaldemokratskih nastrojenja vremena u kojem se proleterijat i u našim prostorima počeo organizirati i društveno osjećati kao

snaga koja misli na svoju budućnost, na svoj program borbe protiv socijalne nepravde, ugnjetača i tirana ovoga svijeta, ali ona je podjednako izraz i pjesnikove vizije povijesti ljudskog roda, koju Kranjčević uvijek stvaralački projicira u budućnost, i uloge proletarijata u toj povijesti, a usko uz tu viziju povezano je i Kranjčevićovo doživljavanje kršćanstva: *ne nebeski eden — već zemaljski, ne krštenje vodom — već radom*, i jao ti ga onima koji ne budu kršteni tako, *ne stvaranje u šest dana — već kroz duge, mučne vjekove, ne lebdeći povrh voda — već ljubeći zemlju i čovjeka, ne privilegija krvi i klasa — već plemstvo ruda i duše, dostojanstva čovjekova*. Tako Kranjčević spašava dostojanstvo roda ljudskog, a povijest čovječanstva doživljava kao jedan živi proces, kao jedno vječno kretanje i zbivanje u kome se ljudstvo, u čežnji za zemaljskim rajem, iskupljuje radom i borbom, i to kroz »ljudskih jača bejbrojni, dugi psalam, || ljudskog žića krvavih priča klupko«, da bi došlo do sanjanog cilja: »Vile pravde, ljubavi i kruha || I slobode, i vidjela«!

Pa kad onda prođe uz čovjeka čovjek,
Svjestan, miran, slobodan — ne grbeći
Ispred tašta ništava gotovana
Pleći poštene,

I Bog će se sa neba nasmiješit,
Zajamačno prvi put otkad gleda
Gdje je djelo što ga je u šest dana
Stvorio lako

Ti si mučne trebao duge vijeke
Rasklimane točkove da mu središ
Ne — lebdeći lagano povrh voda
— Ljubeći zemlju.

Rijetki su pjesnici koji na samom početku svoga pjesnikovanja pronalaze sebe i svoj vlastiti put, pjevaju svojim prepoznatljivim glasom. Pjesmama »Noć na Foru« i »Radniku« Kranjčević tematski i izražajno izlazi iz okvira općeg stanja rodoljubnih misli i raspoloženja kakvo je vladalo u ondašnjoj prigodničarskoj i nazdravičarskoj hrvatskoj poeziji i nagovještuje proporod hrvatske lirike. One su na svoj način uvertira u njegovu veliku poeziju što će se objaviti kao događaj u njegovim *Izabranim pjesmama* 1898, a koju će mladost moderne ispisati na svoje zastave.

Živeći u Bosni i Hercegovini »u vrijeme zbunjenog previranja između mađarsko-hrvatske nagodbe i bosanske aneksije, između teških narodnih poraza, ruševina i sramota«, kako reče Krleža u svom čuvenom eseju »O Kranjčevićevoj lirici«, i to kao prognanik i žrtva kuenovske stvarnosti u kojoj za njega, buntovnog i slobodoumnog mladića, nije bilo mjesta »da se posveti uzvišenoj dužnosti učitelja«, kako je naveo u molbi poslanoj iz Senja 29. travnja 1886. Visokoj zemaljskoj vladi, Kranjčević je, doduše, *na sreću svoje poezije*, bio pošteđen stranačkih

strasti, političkih sukoba i uvreda, obračuna i trvenja koja su bila prisutna u političkom životu Hrvatske u trenutku sveopćeg sloma pravaških ideala, ali ne i stvarnosti balkanske, tiranije i nepravde, bezakonja i denuncijacija, ropstva nemilog, teških i kuenovskih i kalajevskih prilika s kojima se s bolom, tugom i očajanjem u srcu nosio preuzimajući na sebe tešku proročku ulogu pjesnika u kojoj se istovremeno javlja kao nacionalni bard i građanin Svemira. Iz zaostale i zatvorene bosansko-hercegovačke provincijske stvarnosti u kojoj je savjesno izvršavao svoje dužnosti i po dekretima građanski se disciplinirano selio iz Mostara u Livno, iz Livna u Bijeljiniu pa opet u Livno, Kranjčević šalje u svijet svoju veliku poeziju, punu intenzivnih osjećanja i duboko proživljenih misli o tragičnom položaju čovjeka pod zvijezdama i o njegovu mučnom položaju na Zemlji i u kozmosu i o potrebi bratstva svih ljudi na ovoj zemaljskoj kugli; mojsijevski dramatično vodi dijalog između sebe, svemira i domovine braneći ljudsko dostojanstvo pred moćnim i strašnim božanstvom, duboko svjestan zemaljske i ljudske istine da »kod nas ovdje, s našeg pogleda || Baš ravan nije piramidâ rt || sa rovovima, što ih diže krt«; u kraju tijesnih obzorja i zaostalosti sredine, »taj veliki duh u malim prilikama«,⁵ kako reče Milan Marjanović, bavi se poviješću ljudskog roda i idejom borbe protiv ropstva, pjeva o vili poezije i sudbini pjesnika-vođe, himnički veliča filozofiju rada, za koji veže ljudstva spas, »plemstvo i slast«, piše plamene, revolucionarne stihove o historijskim prevratima i osvetama, o Kristu, simbolu patnje, ljubavi i pravde, pozdravlja rusku revoluciju s jedne strane, i iskaljuje mržnju na malograđanski, birokratski život, s druge; pjeva odu gospodskim kastorima, sitnim, prodanim dušama, sarkastički oštro i kritički moćno obara se na filozofiju beskičmenjaka, laskavaca i puza-vaca: »Najlakše cilju podvita repa...«. Svojim vječno nemirnim duhom zalijeće se u Svemir, u vječnost, »Jehovi pred vrata«, posize za *Biblijom*, i još dalje, za Budhom, a istovremeno poetski nadahnuto i realistički trezveno progovara o tragiци naših iseljenika što u prekrcanim transatlanticima odlaze u nepoznato u potrazi za hljebom i srećom dok se u domovini njihovoj bogati i bani tuđinac itd., itd. Plakao je i kleo, a kletva je bila i jedina moguća reakcija na nepodnošljivu stvarnost, ali i prkosio i vjerovao. Izvorna, uznemirena, sudbonosna i krvava riječ pjesnička javlja se kao jedini izlaz da se vrisne, izrazi nezadovoljstvo, bol, očaj, protest, ljubav, mržnja i kletva, prigušena pobuna, da se izrazi nada i pjesnička sanja o budućem slobodnom i ponosnom Čovjeku, slobodnom narodu i slobodnom čovječanstvu. Jest, ljudski i pjesnički Kranjčević je duboko patio zbog nesretnog položaja Čovjeka na Zemlji i u Svemiru i nesretnog svog naroda i ugrožene mu domovine pa u pjesmi »Moj dom« pjeva: »On vreba, vreba, vreba... a ja je grlim mûkom || Na javi i u snu || I preplašen se trzam i skrbno pipam

⁵ Milan Marjanović, »Kranjčević«, *Hrvatska književna kritika*, knj. III, MH, Zagreb, 1950, str. 77.

rukom: || O, je li jošte tu?!« sudbonosno vezujući sreću i slobodu njenu za sreću i slobodu vascijelog čovječanskog roda, da se kranjčevićevski izrazimo. Iz tamnih i prigušenih bosanskih prostora sreću i slobodu svoje domovine projicira u kozmičke, zvjezdane daljine, veže za titanske zaletе i svemirske prostore »gdje odjednom njegova domovina, i Zemlja uopće, postaju jedno, što je sasvim prirodno za pjesnika koji je za sebe napisao da je građanin Svemira«.⁶

Te kad mi jednom s dušom po svemiru se krene,
Zaorit ću ko grom:
O, gledajte je divnu, vi zvijezde udivljene,
To moj je, moj je dom...

U svom čuvenom eseju »O Kranjčevićevoj lirici«, koji je i danas interesantan iz dva razloga: prvo, što Krleža govori o jednom velikom pjesniku i nesporazumima što su se pleli oko njegove poezije, i, drugo, što izlaže svoje poglede i svoju poetiku o fenomenu stvaralaštva, izvornog, originalnog i neponovljivog u svijetu umjetnosti, Krleža je zapisao, pored ostalog, i ovo o Kranjčevićevoj lirici:

»Treba uzeti jednu od njegovih dobrih pjesama (*Lucida intervalla, U noći mrtvih, Misao svijeta, Heronejski Lav, Dva barjaka, Eli! Eli! lamá azávtani?!*, *Resurrectio, Mojsije, Gospodskom Kastoru, Iseljenik*), i osjetiti to razmicanje lirskog gradiva, stvaranje novih slika, izražavanje neizraženog, izgovaranje kod nas neizgovorenog, odsjajivanje i osjećanje nama nepoznatog, pa da se utvrdi, kako je tu govoreno mrtvim ustima neprolaznije nego što se kod nas do tih stihova govorilo u našoj lirici. Ta pjesnička lubanja nije govorila kao papiga samo naučene stvari; taj jezik je bio krvav, a riječi na tim ustima bile su, da se izrazim jednom Preradovićevom i njegovom riječi, doista: životvorne«.⁷

Među velikim Kranjčevićevim pjesmama što ih Krleža veže za Kranjčevićevo doživljavanje nedoživljenog i izražavanje neizraženog u hrvatskoj poeziji do njegove pojave, razmicanje lirskog gradiva, stvaranje novih slika, izgovaranje kod nas neizgovorenog, odsjajivanje i osjećanje nama nepoznatog itd., itd., nalaze se i pjesme »Resurrectio« i »Eli! Eli! lamá azávtani?!«, pjesme koje pripadaju onom svijetu Kranjčevićevih stihova u kojima dolazi do izražaja pjesnikova teološka naobrazba u službi njegove vizije, motiv Krista u njegovoj poeziji, doživljaj Krista kao čovjeka, borca koji se javlja u prijelomnim trenucima ljudske povijesti da vodi mase na barikade u borbi za velike, univerzalne ideale ljudstva: slobodu, pravdu i jednakost ili pak kao očajnog, napuštenog, iznevjerenog skeptika. Kritika je dobro uočila kako je Kranjčevićeva inspiracija u osnovi socijalno-etičke prirode, i to je točno, poglavito kad

⁶ Frangeš—Šicel—Rosandić, *Pristup književnom djelu*, Školska knjiga, Zagreb, 1962, str. 98.

⁷ Miroslav Krleža, »O Kranjčevićevoj lirici«, u: *Hrvatski književni kritičari*, II, Moja biblioteka, Jugoslavenski pisci 10, Zagreb, 1958, str. 112.

je riječ o Kranjčevićevim viđenjima povijesti ljudskog roda, njegovim buntovnim, silovitim, proročanskim reagiranjima na nepravde, kao što je to u gore spomenutim pjesmama. Zaokupljen poviješću ljudskog roda, milijunima što »vape: O pravice, o kruha!«, strašnim crnim vjekovima. kako pjeva u pjesmi »Eli! Eli! lamā azāvṭani« u kojima uočava zločin, glad, bijedu i ludilo, jad i krvoproliće obespravljenih, blud i tamnice crne, ali i izobilje sjaja, bogatstvo moćnika ovoga svijeta, crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika što s visokih tronova vlasti ravnodušno gledaju »... u igru od bijede i od jada || Gdje čovječanstvo ko On pod drvom pada«, Kranjčević u svojim pjesmama s biblijskim i povijesnim motivima daje oduška svojim etičkim, čovječanskim i socijalnim osjećanjima prema obespravljenom i potlačenom ljudstvu, daje oduška svom ogorčenju i bijesu, revoltu, osudi nepravde, prijekoru moćnika, što su iznevjerili Kristovo učenje pa odatle i dramatično Kranjčevićevo uzbuđenje nad sudbinom ljudskog roda i sudbinom iznevjerene i pogazene Kristove žrtve:

A Krv je tekla mnoga i srce tu je stalo,
Što nikad nije više onako zakucalo...

I vjekovi su prošli daleki, strašni, crni,
Osušila se krvca i suha još se skvrni.

Prošetala se povijest u sramotničkoj halji,
I što smo nebu bliži, sve od neba smo — dalji!

i još dramatičnije pitanje, impresivno, retorički intonirano: »Je l' pala žrtva ova il kasno ili rano?« Duboko je zaokupljen idejom pravde, slobode, jednakosti, čovječnosti, univerzalnim etičkim i moralnim vrijednostima života pa u pjesničkoj svojoj borbi protiv nepravde te ideje projicira u lik Knista koji se svojom žrtvom u Kranjčevićevim vizijama javlja kao garancija da budućnost ljudskog roda ne može doći u pitanje, kao u pjesmi »Resurrectio«, ali u isto vrijeme, pod teretom života, i kao izraz pjesnikove nevjerice i skepse u korisnost ideala, u smisao borbe, patnje, suze i žrtve za velike ideje od kojih ljudstvo »ploda ne imade«, kao u pjesmi »Eli! Eli! lamā azāvṭani«. Jest, ima u pjesmi »Eli! Eli! lamā azāvṭani« teških životnih spoznaja i bolnih istina, dramatičnih pitanja pred slijepim usudom, duševne tjeskobe, razočaranja i bijesa, očaja i gnjeva, ali i revolta i protesta, i oštre osude i kritike »krivog tumačenja evanđelja ljubavi i bratstva«, kako reče Tin Ujević,⁸ pesimizma velike poezije koji ne znači klonuće već negaciju, optužbu, prkos i pobunu protiv jednog nehumanog svijeta i sudbine čovjeka u tom svijetu. Lik Knista u njegovoj poeziji pošteđen je od svega što je mračno i lažno u povijesti čovječanstva, on simbolizira u pjesnikovoj poeziji

⁸ Tin Ujević, »Trnokop u Silvijskoj bašti«, *Odabrana djela*, knj. IV, Zagreb, 1979, str. 181.

velike, univerzalne ideje čovječnosti, i sve što nije primjereno tim idejama u znaku je laži i obmane, prevare i izdaje čovječanskog roda u borbi njegovoj za sretniju povijest Čovjeka pod zvijezdama.

Badava gordo kube i mramor Panteona,
I papuče od zlata i orgulje i zvona!

Badava tamjan mnogi i ponosni oltari,
Badava alem gori na kruni i tijari!

Ah, Golgota je pusta, i vjetric tamo tajni
Tek cvili: Eli! Eli! lamá azávatni?!

Tako Kranjčević u svojoj dirljivoj i potresnoj borbi za slobodu i prava čovjeka, i cijelog ljudskog roda, u »Resurrectiju« dovodi Krista čak na barikade velike francuske revolucije, »da se bori i da pomogne ljudima, onog Krista, koji je za njega bio simbol patnje i pravde i kojega se nikada nije mogao osloboditi, premda se zarana otresao mnogih vjerskih predrasuda.«⁹ U pjesmi »Resurrectio« snažno je izražen doživljaj revolucionarnog prevrata u kojem do jučer porobljeni i obespravljani ustaju protiv feudalne tiranije, boreći se za svoja socijalna, politička i ljudska prava, ali dok se razjarena masa u bijesu i gnjevu nosi osvetom u borbi za slobodu i demokratsku Francusku, poklik Kristov nacionalno osjećanje diže do univerzalnog, uski nacionalni motivi prerastaju u općeljudske ideale, a rodoljublje se kontaminira s čovjekom i čovjekoljubljem uopće.

Snažni pjesnički doživljaj revolucije, istinski doživljaj drame revolucionarnog ljudstva, kult Krista i usko za njega vezan Kranjčevićev ideal pravde, plastičnost vizije koja ima svoju trodjelnu unutarnju kompozicijsku organizaciju i proporciju: *slika revolucionarnog Pariza, impozantna pojava Krista, lirski finale*, spoznaja kroz suzu ljudsku umirućih, »što su zrnom pogodeni smrtno pali«, da je sam Krist među njima bio: »Gledahu mu sjajnim tragom, izdisahu lako, ti'o: Hrist je ovo s križa sašao, sad je evo u nas bio«, ogromna povijesna scenografija sa svojim osvjetljenjem i simbolima: *Pariz, osamnaestog grmi vijeka osamdeset i deveta, požar suklja ulicama, kroz noć vrve mrkne sjene, valjaju kam i drvlje, pod nogama im daska pruska, gladna zijeva barikada, vatra sa Bastille žuto-rujno potirava, velike sjene boca ulicama u dubinu, vrh gomile barikadi truo stolac deran klima, prevrat mu je grimiz svuko, trikolorni stijeg leprši obijesno i veselo... itd.*, pjesnikova sposobnost da osjeti stvarnost i da je prenese u svoje stihove onakvu kakva jest: krvavu, strašnu, mutnu i duboku, snaga izraza i riječi u kojima Kranjčevićeva epska doživljajnost i refleksivnost živi snagom i tajnom čiste, istinske, izvorne poezije, sve je to nadahnuto uhvaćeno i stopljeno u jedinstvenu viziju ritma i smsila, krležijanski plamenu i gromoglasnu

⁹ Nikola Milićević, »Silvije Strahimir Kranjčević«, u: *Raspršana iskra*, Moja biblioteka, Jugoslavenski pisci 11, Zagreb, 1958, str. 8.

riječ što je u zaturenosti bosansko-hercegovačkoj morala odjeknuti i odjekivati kao truba što zove na pobunu, bunt, rušenje nepravedno uređenog svijeta, ali istovremeno u glavama državnih birokrata i militantnog sarajevskog klera kao đavolski posao koji nije bio pošteđen podzemnih napada na Kranjčevića od strane birokrata gogoljevskog tipa, koji su mu htjeli izbiti i kruh iz ruku, i denuncijacija, pa i pritužbi koje su znale otići i do carskog Beča. A iznad tih i takvih napada i podmuklih udaraca koji na svoj način osvjetljavaju društveni položaj Kranjčevićeve poezije u zaostalosti vremena i naše balkanske sredine, javlja se jedno nepodijeljeno oduševljenje za Kranjčevića kako kod njegovih đaka Svetozara Ćorovića i Jovana Dučića, tako isto i kod vrhunskih kritičara toga doba Milutina Cihlara Nehajeva, Milana Marjanovića, pa i Antuna Gustava Mtoša, koji bi zbog izvjesne doze ljubomore htio ponešto i prešutjeti, preskočiti, ali mu ukus to ne dozvoljava pa u zanosno pisanom prikazu »Za Kranjčevića« ne samo da se divi snazi i butovnosti njegove slobodne misli, prometejskom duhu i titanizmu njegova poetskog svijeta i ljepoti Kranjčevićeva čovjštva, već i izrazu koji mu je »posljednja riječ evolucije našeg pjesničkog jezika«, a to će se oduševljenje prenijeti i na generacije đaka koji će ga do prvog svjetskog rata čitati ispod školske klupe kao zabranjeno štivo, pa dalje na generacije književnih radnika i intelektualaca između dva rata da bi kulminaciju dostiglo u Krležinom kritičarskom radu, koji će s pravom naglasiti u već spomenutom eseju kako je upravo Kranjčevićeva poezija odgojila naše prve mislioce i jakobince, a nije ostala bez utjecaja i na njegovo idejno kretanje i književno stvaranje.

Velike Kranjčevićeve pjesme, kao što su »Lucida intervalla«, »U noći mrtvih«, »Misao svijeta«, »Eli! Eli! lama azavtani«, »Resurrectio«, »Gospodskom kastoru«, »Mojsije« prava su svetkovina poezije i govore o iznimnosti Kranjčevićeva pjesništva u povijesti hrvatske književnosti, a sve nastale u Bosni, gdje se u početku potucao od Bijeljine do Livna da bi se materijalnim položajem i službom smirio tek u Sarajevu, ali ne i kao pjesnik slobode. Kao predstavnik generacije koja je doživjela slom pravaških ideala, kao vidoviti pjesnik koji je još u *Bugarkinjama* 1885. s tugom u srcu naslutio da s tim idealima neće biti sreće: *Il su lažni ideali, ili laže ovo doba*, Kranjčević u Bosni sve manje biva pjesnikom prvaške ideologije, hrvatskog naroda i njegove problematike i sve više postaje pjesnikom čovjeka i čovječanstva, spoznaje da pjesnik ako želi ostati pjesnik treba da što više izrazi probleme ljudstva, općečovječanske ideale, budućnost čovjeka uopće. Kranjčević je u svijet poezije i politike ušao kao starčevićanac, s oduševljenjem prihvatio program Ante Starčevića, koji je isto tako htio biti Mojsije svoga naroda, bog svoje generacije, poglavito omladine, koja je za Starim, kako ga nazva Krleža, harambašićevski ludovala, da bi nakon jednog desetljeća pravaški verbalnih akcija i prigodničarskih manifestacija, papirnatih, stihovanih rodoljubnih parola i zastava svoje generacije doživio razočaranje u jednu politiku čija će se kriza nastaviti i u Bosni. Jest, u kala-

jevskoj bosanskoj stvarnosti, iz bosanskih perspektiva ili bolje reći nevidika, koje su devedesetih godina prošlog stoljeća slične hrvatskim i balkanskim uopće kad je riječ o socijalnom, političkom i nacionalnom ropstvu naših naroda, rodila se i Kranjčevićeva pjesma »Mojsije« kao najintimniji izraz pjesnikove nemoći da vodi narod ka budućnosti svijetloj i slavnoj, da se nazorovski izrazimo, u jednoj stvarnosti kada se ideali u praksi pokazuju nemoćnim, suvišnim, lažnim i nekorisnim. Ovdje nam Kranjčević već daje naslutiti unutarnje lice čovjeka kojemu se pod teškim teretom vlastitih životnih iskustava i još težom gravitacijom balkanske stvarnosti svaka žrtva zbog ideala čini besmislenom, što je kao misao već prisutno i u njegovim vizijama vezanim za Krista.

Na Golgoti je umro — a za kog je izdà'no?
Je l' pala žrtva ova il' kasno ili rano?

Na Golgoti je umro i svijet za to znade,
Al od te žrtve davne još ploda ne imade.

Mojsije je tipična figura za Kranjčevićevu liriku. Velika i izazovna biblijska tema stvaralački je ostvarena i oživotvorena u pjesnikovoj povijesnoj situaciji, i to na razini pjesnik-prorok i zajednica, genije i kolektiv, narod kojega je teško pokrenuti, trgnuti, probuditi, nacionalno i povijesno osvijestiti. Lik Mojsija za Kranjčevića je reprezentativan lik čovjeka koji se stavlja na čelo svoga kolektiva, formulira njegove ideale i žrtvuje se za njih, bez obzira što ga kolektiv ne shvaća i što mu nije sudeno da uđe u obećanu zemlju. U Kranjčevićevoj viziji Mojsija ima tuge, srdžbe i ogorčenja i vječne Kranjčevićeve sumnje: jesam li ja Mojsije, pjesnik-prorok koji je pozvan da vodi narod k slobodi ili je to samo obmana i laž. Jest, tragika je Kranjčevića što je on svjestan tog svog proročkog položaja u našem balkanskom mraku i što istovremeno sumnja u to svoje poslanje i pozvanje. Zaokupljen mesijanskim idejama još od onih davnih dana kad se našao u Rimu pred srodnim genijem titanske stvaralačke snage, Michelangelom i njegovim Mojsijem, a tu je onda i kasnije proučavanje *Biblije*, rođen u jednoj literaturi koja je sva u znaku tuge robovanja i žeđi za slobodom i u jednoj maloj i neslobodnoj zemlji u kojoj je, kako reče Matoš, »puk siromašan i oguljen do kostiju, administrativno držan u neznanju i tjeran na daleka iseljavanja«,¹⁰ i u kojoj su pjesnici 19. stoljeća svjesno preuzimali »obavezu da ponesu križ naroda svoga na vlastitim ramenima«, Kranjčević je tipičan pjesnik-prorok, *poeta vates*, koji »vodi neprestan dijalog s vlastitim narodom, zanosi se i svoj zanos, opomenu, protest, pruža suvremenincima kao ideale koje treba slijediti«. ¹¹ Ali dok u pjesmi »In tyranos« odlučno preuzima na sebe ulogu vođe, vjerujući da tiranima mora

¹⁰ Antun Gustav Matoš, »Za Kranjčevića«, *SD*, VI, 146.

¹¹ Ivo Franješ, »Silvije Strahimir Kranjčević«, *Zora — Matica hrvatska*, Zagreb, 1964, str. 15.

doći kraj: »Krvav eno oblak diže se nad nama, || Ja ga vidim, ja ga prorokujem vama!«, a u pjesmi »Posljednji sud« jasno i nedvosmisleno formulira svoju proročansku poetiku mesije: »Ajđ sa mnom — ja ti krvnu palim zublju || Ja vodim tebe — prorok svome puku!« dotle u »Mojsiju«, pjesmi nastaloj u zreloj stvaralačkoj fazi i zreloj, muževnoj dobi njegova života, Kranjčević je umoran od proroštva, razočaran i slomljen, pun tuge i patnje, prožet sumnjom u smisao borbe za ideale u jednom vremenu u kome nema »svetlosti na vidiku celom«, kako bi rekao srpski pjesnik Milan Rakić, po crti svoga pesimizma toliko blizak Kranjčeviću. Pa ipak u viziji Kranjčevićevoj visoko je opjevana ideja slobode koja više znači od punih lonaca misirskih, a primjereno toj slobodi dirljiva je i potreba pjesnika da spašava ljudsko dostojanstvo pred božanstvom, koje je u ovoj divnoj pjesmi uvijek determinirano čovjekom. Jest, bog je prisiljen da misli i osjeća životom čovjeka pa preuzima i riječi Mojsijeve:

I čovjek teži gore nad sebe,
Gdje meki, svilni plove oblaci
U zlatnom moru trakâ sunčanih,
Gdje njegova je duha kolijevka —

Dvije su razine prisutne u Kranjčevićevu Mojsiju: jedna je božanska, kozmička, zvjezdana, a druga zemaljska, ljudska, realistička, Božanstvo je stopljeno s prirodom, što sebe kranjčevićevski ždere i gradi, gradi i ždere, daleko je od čovjekovih želja i potreba, s gledišta kozmičkih »Jednako mál je piramidá rt || Ko rov, što neznan izbaci ga krt«, ali s ljudskih pogleda i potreba stvari stoje drukčije, i tu je etička ljepota ovog smislom nabijenog teksta, ona vječno prisutna kranjčevićevska vertikala izgleda, o kojoj govori Miroslav Krleža, pa i onda kada se pod teretom dramatičnih sumnja ruže vođe i geniji, kao u toj pjesmi. Kranjčevićev čovjek se ne miri s ropstvom, silom, zlom, nepravdom, u obrani prava čovjeka da živi životom dostojnim svoga bića, Mojsije će i podvaliti božanstvu:

Davmina mrkla prošlost zastire,
Otkako si u svojem Edenu
Iz zemlje prvog stvora izveo,
Udahnuo mu dušu besmrtnu,
Al to bi mrva s tvoje mrvice.
I od onda smo svi mi smrtnici
Komadić tvoga bića velebnog,
Pa sve, što jesmo — sitni, maleni,
Al tvog smo ipak bića čestica!

Dramatičnost ove vizije izvire iz prirode same teme, ali ona je pojačana i samim pjesnikovim postupkom. U napeti dijalog što se vodi iz ogromnih daljina, neba i Zemlje, između boga i čovjeka, Kranjčević nas *in medias res* postupkom uvodi u osnovnu problematiku kojom se

Mojsije nosi, i to dramatičnom, jampski intoniranom riječju »Izvèdi narod moj, o Gospode || *Izvèdi ga iz ropstva zlopatna...*«, što zapravo znači *sve* kako u kontekstu pjesme, njene teme i ideje tako jednako i u kontekstu stvarnosti balkanske kojom se pjesnik tragično nosi. Za ovako patetičnu temu uzima Kranjčević jampski deseterac, stih što ga je u poeziji srpskoj upotrebljavao Đura Jakšić a odlikuje se jampskim početkom i daktilskim završetkom, što razbija monotoniju izraza, a poletni daktili na kraju stiha daju cijeloj viziji snažan ritmički zamah toliko potreban da se velebna tema stvaralački suvereno oblikuje i zaokruži. Ono što posebno impresionira u Kranjčevićevoj pjesmi, to je slika naroda, masa, besmrtno Kranjčevićevo ljudstvo u jednoj beskrajnoj procesiji, prisutno na javi i u snu, životu i smrti, u katakombama i barikadama pa ga, eto, i u »Mojsiju«, i to u snažnim homerskim usporedbama, gotovo alegorijama, koje imaju svoju dubinu i širinu, svoj prostor i dublji smisao:

I prosuo se narod pustarom
 Ko oblaci od guste prašine,
 Kad zaigraju kolo vjetrovi,
 A šta je život — ko i pustara,
 A šta su ljudi — ko i prašina,
 A nad svim visi krilo udesa...

Al stoji svijet — i ko kad krošnjama
 Polako stane vjetar zibati,
 I sve to jače lišće uzdržće,
 A granje onda stane pucati,
 O tako krenu žagor narodom
 I ču se s hrpe glupa poruga:
 — Aj, to je dakle zemlja Hanaan?!

Slomljen pod teretom sumnji, razočaran u narod koji je daleko od ideala: »... narod, božja odlika, || Sagrađio si tele zlaćeno || I tele slavi, a ne Jehovu!«, suočen s porugom svjetine, genije shrvan umire — gorka opomena više instance se ostvaruje: *Mrijeti ti ćeš, kada počneš sâm || U odeale svoje sumnjati*. Kranjčevićev Mojsije nosi sve velike dimenzije biblijskog proroka, ali on je podjednako i naš Mojsije, sam pjesnik Kranjčević, *poeta vates*, čiji »mladenački ideali nisu mogli nadživjeti gorka iskustva«. Jest, velika je umjetnost uvijek vezana za neke životne spoznaje koje su onda potencijalno i trajno prisutne u duhovnom vidokrugu stoljeća i naroda, i to na svim prostorima bilo širim ili nacionalnim pa je veličina Kranjčevićeva i u tome što je uspio velike, krupne ideje koje su vlasništvo drevne evropske civilizacije posvojiti i prisvojiti kao domaće i tako na svoj način svojom velikom poezijom prevladati onaj golemi jaz što ga je historija iskopala između nas i Evrope na mnogim razinama životnim, pa i u književnosti.

I na kraju završimo ovaj ogled riječima Ive Frangeša:

»Društvena pravda i barikade, Pariz i Moskva, Rim klasični i kršćanski, biblija i Darwin, najdalja prošlost čovječanstva i njegova budućnost, sve je to, i mnogo više, obuhvatila i kao umjetnost iznijela pred hrvatskoga čitaoca devetnaestog stoljeća Kranjčevićeva poezija. Do njega je kod nas društvo nesmetano prodiralo u književnost; od njega, književnost prodire u društvo, ljepota i osnovna pitanja čovjekova života počinju ići pod ruku, evocirane, upravo vjenčane takvim snažnim i prije svega sugestivnim slikama kakvih dotada u hrvatskoj književnosti nije dao nitko.«⁴²

⁴² *Isto*, str. 16—17.

***Mladen Dorkin: AN INTERPRETATIVE APPROACH TO THE POETRY OF
SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ***

S u m m a r y

In the paper »An Interpretative approach to the poetry of Silvije Strahimir Kranjčević«, the author actualizes the development of the poetry and ideas in Kranjčević's lyrical poetry. The ideo-poetical development is related to the poet's biography, his education, spiritual aspirations and native poetical tradition. The paper points out how Kranjčević grew into an original, unique and exceptional poetical personality of the Croatian 19th century literature.